

Семестр 1 навчальна дисципліна «Інтелектуальна власність та інновації»
галузь знань 13 – «Механічна інженерія»
Спеціальність 132 «Матеріалознавство»
Підготував: к. т. н. Ярошенко Леонід Вікторович

ТЕМА 7. ПРАВО НА РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКУ ПРОПОЗИЦІЮ

План

- 7.1. Раціоналізаторські пропозиції - найпоширеніший вид технічної творчості;*
- 7.2. Ознаки раціоналізаторської пропозиції;*
- 7.3 Автори і співавтори раціоналізаторських пропозицій;*
- 7.4. Складання, подання та розгляд заяви на раціоналізаторську пропозицію;*
- 7.5. Права автора раціоналізаторської пропозиції та їх захист;*

7.1 Раціоналізаторські пропозиції - найпоширеніший вид технічної творчості

Раціоналізаторські пропозиції є результатом найбільш поширеного виду технічної творчості, як і за своєю новизною і технічним рівнем є нижчою від винахідництва, проте за доступністю, масштабністю та деякими іншими факторами не поступається йому. Саме своїм масовим застосуванням раціоналізаторські пропозиції інколи здатні давати більший економічний ефект, ніж винаходи. Економія від використання раціоналізаторських пропозицій у підсумку буває більшою, ніж від використання винаходів. Саме тому раціоналізаторство як форма технічної творчості заслуговує на всіляке заохочення і стимулювання, а його результати - раціоналізаторські пропозиції - потребують надійної правової охорони. При цьому слід мати на увазі, що досить часто заявки на винаходи відхиляються тому, що втрачена їх новизна, але пропозиції у своїй суті є винаходами, і в таких випадках буде доречною правова охорона раціоналізаторських пропозицій.

Громадяни колишнього СРСР звикли до раціоналізаторства, оскільки воно приносило користь підприємству, де працював раціоналізатор, і самому раціоналізатору давало право на винагороду, моральне задоволення від своєї

суспільно-корисної діяльності. Раціоналізаторство є невід'ємною складовою виробничої діяльності, яка не може розвиватись без постійного і систематичного удосконалення. Воно спрямоване саме на удосконалення продукції, технології виробництва, техніки та іншого обладнання і стосується будь-якої сфери - промисловості, транспорту, оборони, охорони здоров'я, сільського господарства тощо. Саме широке використання пропозицій, спрямованих на удосконалення процесів суспільно корисної праці, і дає досить помітний економічний ефект.

Раціоналізатори завжди були в пошані в Україні. Їх діяльність заохочувалась і стимулювалась, вони були наділені рядом прав і пільг.

Нині раціоналізаторська діяльність регулюється Цивільним кодексом України, Тимчасовим положенням про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій (далі - Тимчасове положення), затвердженим Указом Президента України від 18 вересня 1992 р., та Методичними рекомендаціями про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затвердженими наказом Держпатенту України від 27 квітня 1995 р. Держпатент України прийняв ряд відомчих нормативних актів, спрямованих на поглиблену регламентацію регулювання раціоналізаторської діяльності. Тимчасове положення змінене Указом Президента України «Про визнання такими, що втратили чинність, Указів Президента України у зв'язку з прийняттям законів України щодо промислової власності» від 22 червня 1995 р. № 324/94.

7.2 Ознаки раціоналізаторської пропозиції

Відповідно до наведених нормативних актів раціоналізаторською визнається пропозиція, яка є новою і корисною для підприємства, якому вона подана, і передбачає створення або зміну конструкції виробів, технології виробництва, техніки або складу матеріалів.

Отже, раціоналізаторська пропозиція має стосуватись виробів, технології, задіяної техніки або складу матеріалів. Тож об'єктами раціоналізаторських пропозицій можуть бути конструктивні рішення виробів, технологічні процеси, тобто способи, а також речовина (склад матеріалів). Але не треба розуміти

наведений перелік об'єктів як обмеження раціоналізаторства. Раціоналізаторська пропозиція може стосуватись будь-якої сфери суспільно корисної діяльності людини. Це може бути удосконалення медичних інструментів та апаратури, зв'язку і транспорту тощо.

До раціоналізаторської пропозиції законодавство встановило три необхідних вимоги:

1) вона має належати до профілю підприємства, якому подана;

2) має бути новою;

3) бути корисною підприємству, якому подана.

Пропозиція подається тому підприємству, якому відповідає за профілем його діяльності. При цьому не має значення, де працює раціоналізатор і взагалі чи він працює. Раціоналізаторська пропозиція має відношення до діяльності підприємства, якщо вона може бути використана в технологічному процесі цього підприємства, у продукції, що ним виробляється, у техніці або матеріалах.

Така пропозиція визнається новою для підприємства, якому вона подана, якщо її сутність на цьому підприємстві до подачі заяви на неї не була відома. Для встановлення новизни раціоналізаторської пропозиції використовуються усі наявні на підприємстві джерела інформації, які містять відомості про цю або подібну пропозицію.

Однак новизна раціоналізаторської пропозиції не втрачається, якщо вона використовується за ініціативою її автора не більше, як три місяці до подання заяви. Безумовно, мова йде про використання на тому підприємстві, де подана заява.

Раціоналізаторська пропозиція визнається корисною для підприємства, якому подана заява на неї, якщо її використання дає змогу підвищити економічну ефективність виробництва, одержати кращий дохід (прибуток) або одержати інший позитивний ефект. Позитивний ефект може полягати в будь-якому підвищенні технічного рівня виробництва, поліпшенні умов та безпеки праці, зниженні негативного впливу на навколишнє середовище тощо.

Зазначені Методичні рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію (далі - Методичні рекомендації) містять

ряд умов, за наявності яких пропозиція не може бути визнана раціоналізаторською, а саме:

- запозичення чужого досвіду без власного творчого внеску;
- пропозиції, що містять відомі рішення;
- пропозиції не технічного, а організаційного характеру: пропозиції щодо удосконалення організації і управління господарством.

Другу групу пропозицій, що не визнаються раціоналізаторськими, складають такі, що погіршують умови праці, якість робіт, викликають або збільшують рівень забруднення навколишнього середовища, знижують надійність та інші показники якості продукції. Не визнаються раціоналізаторськими пропозиції, які лише ставлять завдання, але не дають конкретного вирішення.

7.3 Автори і співавтори раціоналізаторських пропозицій

Раціоналізатором, тобто автором раціоналізаторської пропозиції, визнається особа, що створила її своєю творчою працею. Якщо раціоналізаторська пропозиція створена спільною творчою працею кількох осіб, то вони визнаються співавторами, а порядок користування правами на їх пропозицію визначається угодою між ними. Не визнаються співавторами особи, які надавали авторові раціоналізаторської пропозиції лише технічну допомогу, наприклад, здійснювали креслярські роботи, виготовляли зразки, допомагали в оформленні документації, виконували розрахунки, проводили дослідну перевірку тощо, або сприяли оформленню прав на раціоналізаторську пропозицію та її використання.

Склад співавторів на раціоналізаторську пропозицію після подання заяви за загальним правилом не може змінюватись. Проте у виняткових випадках за відсутності суперечки про авторство склад співавторів може бути переглянутий підприємством, установою чи організацією, куди подано заяву на раціоналізаторську пропозицію. Зазначені Методичні рекомендації встановлюють досить суворі правила зміни складу співавторів на Раціоналізаторську пропозицію. Заява про зміну складу співавторів має розглядатися посадовою особою, що приймає рішення по пропозиції, спільно з первинною організацією Товариства

винахідників і раціоналізаторів України (далі - ТВР) до винесення рішення щодо пропозиції.

Значні обмеження існують щодо пропозицій, які подаються інженерно-технічними працівниками. Мова йде лише про інженерно-технічних працівників науково-дослідних, проектних, конструкторських, технологічних організацій і аналогічних підрозділів підприємств. Під такими підрозділами маються на увазі науково-дослідні, проектні, конструкторські технологічні організації, відділи головного конструктора і конструкторські відділи, відділи головного технолога і технологічні відділи, відділи головного металурга, заводські лабораторії. Пропозиції цієї категорії працівників не визнаються раціоналізаторськими за умови, що подані ними пропозиції стосуються проектів, які ними розробляються. На інженерно-технічних працівників інших підрозділів і тих, що не брали участі в розробці зазначених проектів, таке обмеження не поширюється.

То що ж, пропозиції зазначеної групи працівників взагалі не можуть визнаватися раціоналізаторськими? Ні, пропозиції, які вносяться інженерно-технічними працівниками вищезазначених організацій і підрозділів та стосуються проектів, що ними розробляються, можуть бути визнані раціоналізаторськими за наявності умов, визначених Методичними рекомендаціями.

Пропозиції інженерно-технічних керівних працівників науково-дослідних, проектних, конструкторських, технологічних організацій і аналогічних підрозділів підприємств, які не розробляли проекти, конструкції і технологічні процеси, а також пропозиції інших працівників, подані на стадії експериментальної (дослідної) перевірки проекту, конструкції, технологічного процесу, можуть визнаватися раціоналізаторськими.

Пропозиції інженерно-технічних керівних працівників, які беруть участь у розгляді і затвердженні в усталеному порядку відповідних проектів, конструкцій і технологічних процесів, а також пропозиції, подані цими працівниками у співавторстві з іншими особами, визнаються раціоналізаторськими в спеціально установленому порядку.

7.4 Складання, подання та розгляд заяви на раціоналізаторську пропозицію

Заява на раціоналізаторську пропозицію складається автором (співавторами) за спеціальною формою (Р-1), затвердженою Міністерством статистики України. Заява та інші документи, що стосуються раціоналізаторської пропозиції, заповнюються чорнилом чи пастою від руки або на друкарській машинці чітко, розбірливо, без помарок і виправлень.

Заява складається окремо на кожну раціоналізаторську пропозицію. Якщо в одній заяві міститься дві або більше самостійні пропозиції, то авторові пропонують оформити кожну пропозицію окремою заявою у 15-денний строк від дня його повідомлення про це. Якщо автор у зазначений строк переоформить заяву на кожну пропозицію окремо, то пріоритет кожної пропозиції встановлюється за первісною датою надходження заяви. Якщо автор у зазначений строк не переоформить заяви, то вона розглядається тільки в частині пропозиції, яка викладена в заяві першою.

У заяві зазначаються найменування пропозиції, всі без винятку співавтори, спільною творчою працею яких створена пропозиція, а також їх прізвища, імена та по батькові, місце роботи, посада, освіта, рік народження. Коли автором пропозиції є особа, яка не працює на підприємстві, куди подається пропозиція, то вказується її домашня адреса.

Форма заяви на раціоналізаторську пропозицію містить розділ «Опис пропозиції». Цей опис починається з викладу недоліків певної конструкції, виробу, технології виробництва і техніки, що застосовується, чи складу матеріалу. Далі в описі викладаються переваги пропозиції, завдяки яким усуваються зазначені недоліки, зміст запропонованого рішення. Опис має бути складений так, щоб у ньому містилися усі необхідні дані, достатні для практичного здійснення пропозиції без участі автора чи співавторів. У Описі наводяться також відомості про прибуток чи інший позитивний ефект, який може дати використання раціоналізаторської пропозиції.

У необхідних випадках до заяви додаються графічні матеріали (креслення, схеми, ескізи тощо), техніко-економічні розрахунки та додаткові відомості про

пропозицію, якщо вона подавалась раніше або подається водночас па інші підприємства.

Усі матеріали заяви (графічні чи інші) мають бути підписані усіма співавторами, зазначеними у заяві. На заяві і графічних матеріалах необхідна дата заповнення (написання) і виготовлення.

Підприємство, до якого подається заява, в разі зацікавленості в цій пропозиції може надати авторові допомогу в складанні заяви, виготовленні креслень, схем, ескізів тощо.

Подання заяви.

Заява на раціоналізаторську пропозицію подається тому підприємству діяльності якого стосується пропозиція. Не має значення працює на цьому підприємстві її автор чи ні.

Заява на раціоналізаторську пропозицію може бути подана в міністерство. У такому разі вона направляється на розгляд того підприємства, до діяльності якого має відношення, без її реєстрації в журналі, але із зазначенням дати надходження.

Пропозиція визнається такою, що стосується діяльності підприємства, якщо вона може бути використана цим підприємством в технологічному процесі або у продукції, що ним виробляється, а також у техніці, що застосовується, чи в складі матеріалу.

Заява на раціоналізаторську пропозицію передусім перевіряється на предмет її відповідності вимогам, встановленим Методичними рекомендаціями. Правильно складена заява реєструється в журналі реєстрації заяв на раціоналізаторські пропозиції (далі - Журнал) по формі, затвердженій Міністерством статистики України. Реєстрація заяви має бути здійснена в день її надходження. На заяві проставляється дата надходження до підприємства, якому вона подана, і номер, під яким вона зареєстрована.

Журнал має бути прошнурований, скріплений печаткою підприємства і підписаний особою, що приймає рішення щодо пропозиції.

Якщо раціоналізаторська пропозиція не має відношення до діяльності підприємства, якому подана, або сама заява складена з порушенням встановлених вимог, то вона не реєструється і не приймається до розгляду.

У разі відмови авторові раціоналізаторської пропозиції в реєстрації йому у письмовій формі повідомляються причини відмови. У цьому повідомленні має бути вказано найменування пропозиції і дата її надходження на підприємство або до міністерства (відмова).

При незгоді автора з відмовою в реєстрації і прийнятті до розгляду його заяви він може оскаржити відмову, звернувшись до керівника підприємства, міністерства (відомства). Скарга має бути розглянута у 15-денний строк.

Правильно складена заява приймається до розгляду. З моменту реєстрації вона вважається документом підприємства, міністерства (відомства), і на прохання автора чи співавторів їм може бути видана копія зареєстрованої заяви.

Автор має право на одержання довідки, якою засвідчується факт і дата надходження заяви. Така довідка має бути надана авторові протягом п'яти днів від дати надходження прохання про це.

Якщо заява не відповідає встановленим вимогам і тому не підлягає реєстрації в журналі, вона має бути зареєстрована як вхідна кореспонденція.

Розгляд заяви на раціоналізаторську пропозицію.

Зареєстрована заява на раціоналізаторську пропозицію піддається своєрідній експертизі по суті. Вона направляється тому підрозділу підприємства чи відповідним службам, до діяльності яких має безпосереднє відношення. Заява, що зареєстрована міністерством (відомством), у разі необхідності направляється для висновку щодо пропозиції науково-дослідним, проектним, конструкторським, технологічним організаціям, а також підприємствам, на яких вона може бути використана. У висновку щодо пропозиції має міститись оцінка її новизни і корисності.

Якщо пропозиція не має новизни, то такий висновок мусить бути належним чином обґрунтований.

За результатами розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію може бути прийняте таке рішення:

- визнати пропозицію раціоналізаторською і прийняти до використання;
- провести дослідну перевірку пропозиції;
- пропозицію відхилити.

Рішення по пропозиції приймається керівником підприємства **чи** керівником відповідного підрозділу, на якого це покладено наказом **по** підприємству, з урахуванням висновків до пропозиції стосовно її новизни і корисності.

У разі визнання пропозиції раціоналізаторською підприємство розробляє організаційно-технічні заходи, які мають забезпечити її ефективне використання.

Проте можливі випадки, коли пропозиція визнається раціоналізаторською не повністю, а лише частково, тоді в рішенні мусить бути вказано, в якій саме частині вона визнається раціоналізаторською.

Рішення про відхилення пропозиції має бути аргументовано мотивами відхилення.

Порядок розгляду заяв на раціоналізаторські пропозиції, внесені керівником, його заступником, головним інженером, заступником головного інженера підприємства за місцем роботи чи на підпорядкованих підприємствах, де що інший, їх заяви розглядаються і рішення по них приймаються керівником вищестоящої організації. Такий порядок діє і стосовно пропозицій, внесених зазначеними працівниками у співавторстві з іншими особами.

У таких випадках заява на раціоналізаторську пропозицію реєструється в журналі підприємства і направляється керівнику вищестоящої організації з висновками до пропозиції щодо її новизни і корисності для цього підприємства. У матеріалах заяви має бути викладена особиста творча участь авторів у створенні запропонованої пропозиції.

Рішення за такими заявами приймає керівник вищестоящої організації після чого заява повертається підприємству, якому вона була подана.

Певна особливість в оформленні прав на раціоналізаторську пропозицію існує щодо тих пропозицій, які пов'язані зі зміною затверджених нормативів і технічної документації (проектів, стандартів, технічних умов та іншої нормативної технічної і конструкторської документації). Рішення про визнання таких пропозицій раціоналізаторськими і прийняття їх до використання приймається лише після того, як відповідна організація, що затвердила зазначені нормативи, дасть дозвіл на їх зміну. У такому разі строк розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію подовжується на час оформлення дозволу.

Зазначені організації можуть лише видавати дозвіл на зміну затверджених нормативів і технічної документації за пропозицією. Але вони не вирішують питання про можливість визнання пропозиції раціоналізаторською.

Рішення щодо заяви має бути прийнято протягом місяця з дня її надходження на підприємство.

Будь-яке рішення за заявою на раціоналізаторську пропозицію може бути оскарженим. Автор пропозиції в разі відмови у визнанні її раціоналізаторською або в прийнятті до використання має право оскаржити рішення протягом трьох місяців від дати його одержання. Скарга подається керівнику підприємства, міністерства (відомства), який прийняв це рішення. Скарга автора має бути розглянута протягом місяця від дати її надходження. Розгляд скарги на підприємстві за місцем роботи автора здійснюється його керівником спільно з первинною організацією ТВР за участю самого автора.

Прийнята до використання пропозиція може бути також запроваджена і на інших підприємствах. Підприємство, що прийняло пропозицію до використання, може направити інформацію про неї зацікавленим підприємствам з метою укладання угоди.

Протягом місяця після винесення рішення про визнання пропозиції раціоналізаторською і прийняття її до використання авторіві видається свідоцтво установлені форми. Якщо авторство на пропозицію мають кілька співавторів, то свідоцтво видається кожному із них.

Воно видається підприємством, яке прийняло рішення про визнання пропозиції раціоналізаторською і прийняття її до використання, підписується керівником підприємства і стверджується печаткою. У свідоцтві вказується дата і номер заяви, зазначені в Журналі реєстрації. У разі співавторства у свідоцтві вказуються прізвища усіх співавторів у алфавітному порядку.

Факт використання раціоналізаторської пропозиції підтверджується спеціальним актом за формою, затвердженою Міністерством статистики України.

7.5 Права автора раціоналізаторської пропозиції та їх захист

Автор раціоналізаторської пропозиції, як і будь-який інший суб'єкт права інтелектуальної власності, відповідно до чинного законодавства має певні особисті немайнові і майнові права.

До особистих немайнових прав автора раціоналізаторської пропозиції належать право авторства, право на ім'я, право на назву раціоналізаторської пропозиції, право на пріоритет. До майнових прав належить право на винагороду.

Зміст особистих немайнових прав уже розкривався раніше. Що стосується права на винагороду, то воно має свої особливості. Раціоналізатор, подаючи заяву до підприємства про визнання поданої ним пропозиції раціоналізаторською, у разі визнання її такою водночас передає підприємству і право на використання за певну винагороду. Розмір винагороди визначається відповідно до Тимчасового положення. Пункт 11 ч.3 Методичних рекомендацій встановлює, що винагорода автору чи співавторам виплачується в порядку, передбаченому Тимчасовим положенням. Пункт 40 Методичних рекомендацій деталізує: якщо використання раціоналізаторської пропозиції дає певний економічний ефект (прибуток), то складається розрахунок річної ефективності. Пропозиції, використання яких дає інший позитивний ефект, а не економічний, мають свою специфіку визначення розміру винагороди.

Відповідно до п. 53 Тимчасового положення право на винагороду має автор чи співавтори раціоналізаторської пропозиції протягом двох років від дати початку її використання на підприємстві, яке видало авторові свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію. Розмір винагороди визначається умовами договору між автором і підприємством і не може бути менше:

а) 10 відсотків доходу, одержуваного щорічно підприємством від використання раціоналізаторської пропозиції;

б) 2 відсотка від частки собівартості продукції (робіт і послуг), що припадає на раціоналізаторську пропозицію, корисний ефект від якої не впливає, на одержання доходу.

Винагорода виплачується автору відповідно до договору, але не пізніше трьох місяців після закінчення кожного року використання раціоналізаторської пропозиції.

Автор раціоналізаторської пропозиції має право на захист своїх особистих немайнових і майнових прав. Особисті немайнові права автора раціоналізаторської пропозиції захищаються в позовному порядку.

Автор має право на подання заяви на раціоналізаторську пропозицію. Але за наявності певних відхилень від встановлених вимог йому може бути відмовлено в прийнятті заяви до розгляду. Така відмова може бути оскаржена керівнику підприємства, міністерства (відомства). Скарга має бути розглянута в 15-денний строк. Тобто такі скарги розглядаються в адміністративному порядку.

Відмова у визнанні пропозиції раціоналізаторською або в прийнятті її до використання може бути оскаржена керівнику підприємства, міністерства (відомства) в тримісячний строк. Скарга має бути розглянута зазначеними особами в місячний строк. У разі незгоди автора з прийнятим за його скаргою рішенням або якщо при розгляді скарги рішення не прийняте у зв'язку з недосягненням угоди між керівником підприємства і радою ТВР, автор може звернутися до суду. У такому випадку передбачено адміністративно-судовий порядок захисту прав автора раціоналізаторської пропозиції.

Усі інші суперечки, що виникають у зв'язку із використанням раціоналізаторської пропозиції, розглядаються в судовому порядку.

Контрольні запитання:

1. Що таке раціоналізаторська пропозиція?
2. Які ознаки раціоналізаторської пропозиції?
3. Хто може бути автором (співавтором) раціоналізаторської пропозиції?
4. Який порядок складання, подання та розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію?
5. Які права автора раціоналізаторської пропозиції та як здійснюється їх захист?

Література:

1. Дергачова В.В., Пермінова С.О. Інтелектуальна власність: навчальний посібник / В. В. Дергачова, С. О. Пермінова; за ред. О. А. Гавриша К.: НТУУ «КПІ», 2015. 416 с.: 23 іл.

2. Наукова діяльність, Патентознавство. Інтелектуальна власність : підручник /Укладачі: Г.О. Оборський, І.М. Чістякова, Д.Д. Татакі, О.С. Білоусов, І.К. Кривдіна, В.П. Кубко, С.Х. Яворський. К : Каравела, 2016. 232 с.

3. Ходаківський Є. І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти [текст] Підручник: 3-тє вид., перероб. та доп. / Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л. Литвинчук. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 504 с.